

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KULTÚRNE DEDIČSTVO LIPTOVA

Bakalárska práca

Študijný program: kulturológia - riadenie kultúry a turizmu

Školiace pracovisko: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre

Školiteľ: Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.

Nitra 2012

Andrea Kubovičová

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že bakalársku prácu som vypracovala samostatne s použitím literatúry, ktorú uvádzam v zozname Literatúra a pramene.

V Nitre dňa 17. 4. 2012

.....

Andrea Kubovičová

Pod'akovanie

Ďakujem školiteľovi Prof. PhDr. Jaroslavovi Čukanovi, CSc. za odbornú pomoc pri zostavovaní bakalárskej práce.

ABSTRAKT

Bakalárska práca je zameraná na prezentáciu kultúrneho dedičstva Liptova, jeho geografickú polohu a stručne hovorí o jeho histórii. Venuje sa teoretickému vymedzeniu a definíciám týkajúcich sa danej témy. Hlavná časť je zameraná prevažne na hmotné kultúrne dedičstvo a približuje konkrétne kultúrne pamiatky liptovského regiónu. Niektoré z nich sú podrobne opísané, iné pripomenuté len okrajovo. Spomenutá je aj medzinárodná organizácia UNESCO zaoberajúca sa ochranou svetového kultúrneho dedičstva a pripomína potrebu zachovania kultúrneho dedičstva pre ďalšie generácie a možnosti jeho využitia v rozvoji cestovného ruchu v regióne Liptova ale aj mimo neho. Práca vychádza s množstva dostupnej literatúry a odborných prameňov a ich analýzy.

Kľúčové slová: kultúrne dedičstvo, Liptov, región, história, kultúra, pamiatka

ABSTRAKT

Die Bakkalaureusarbeit beschreibt die Präsentation des kulturellen Erbes der Region Liptov, ihre geografische Lage und befasst sich in Kürze mit ihrer Geschichte. Es werden auch theoretische Begrenzungen und Definitionen, die für das Thema relevant sind, beschrieben. Der Hauptteil der Arbeit behandelt das materielle kulturelle Erbe und stellt konkrete kulturelle Denkmäler der Liptauer Region vor. Manche von denen werden ausführlich beschrieben, andere nur am Rand erwähnt. Erwähnt wurde auch die internationale Organisation UNESCO, die das Kulturerbe weltweit schützt und an die Notwendigkeit das Kulturerbe für weitere Generationen zu bewahren erinnert und Möglichkeiten des Kulturerbes im Reiseverkehr in der Liptauer Region und auch außerhalb analysiert. Die Arbeit schöpft aus der Anzahl von erreichbarer Literatur und Fachquellen und deren Analysen.

Schlüsselwörter: das Kulturerbe, Liptov, die Region, Geschichte, Kultur, Denkmal

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 CIELE PRÁCE	10
2 METODIKA PRÁCE A METÓDY SKÚMANIA.....	11
3 SÚČASNÝ STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY DOMA	
A V ZAHRANIČÍ	12
4 GEOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA.....	16
5 HISTORICKÝ VÝVOJ LIPTOVA	18
5.1 Kolonizácia na valašskom práve.....	20
5.2 Kolonizácia na kopaničiarskom práve.....	21
5.3 Liptovskí murári	21
6 KULTÚRNE DEDIČSTVO LIPTOVSKÉHO REGIÓNU	23
6.1 Národné kultúrne pamiatky	23
6.1.1 Archeologické múzeum v prírode Havránok.....	23
6.1.2 Čierny orol Liptovský Mikuláš.....	24
6.2 Pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry, múzeá v prírode.....	25
6.2.1 Vlkolínec	25
6.2.2 Múzeum Liptovskej dediny v Pribyline.....	27
6.3 Hrady, zámky, kaštiele	28
6.3.1 Hrad Likava	28
6.3.2 Hrad Liptov Kalameny	29
6.3.3 Hrad Liptovský Hrádok	31
6.3.4 Kaštieľ sv. Žofie	31
6.4 Národné parky	32
6.4.1 Národný park Nízke Tatry	32
6.4.2 Tatranský národný park	33
6.5 Ďalšie artefakty kultúrneho dedičstva	34
6.5.1 Považská lesná železnička Liptovský Hrádok	34
6.5.2 Východná	36
6.5.3 Drevený artikulárny evanjelický kostol	36
6.5.4 Historicky významné budovy Liptovského Mikuláša	37

7 KULTÚRNE DEDIČSTVO A JEHO VYUŽITIE	
V CESTOVNOM RUCHU	38
ZÁVER	44
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	46

ÚVOD

Región Liptova disponuje bohatým kultúrnym potenciálom, ktorý je historicky spojený s krásami tohto kraja. Počiatky osídľovania dokumentujú viaceré archeologické náleziská na území regiónu. Práca je venovaná hlavne vzniku, vývoju a stavu skúmaného regiónu, prihliadajúc a akcentujúc historické a kultúrne pamiatky mesta. Najzaujímavejšie sú najmä obdobia stredoveku a novoveku.

Kultúra je širokospektrálny pojem. Človek je tvorcom kultúry, vytvára hodnoty, mení svoje prirodzené prostredie, zanecháva v ňom svoje stopy. Sám rozhoduje, akým smerom sa vyberie, čo zmení alebo vylepší. Na vytvorených hodnotách potom stavajú nasledujúce generácie. Tieto hodnoty sa nazývajú kultúrne dedičstvo. Ak život človeka možno považovať za proces kultúrny, potom krajinu, vytvorenú týmto procesom, možno nazvať krajinou kultúrnou. Kultúra vidieka a prirodzeného dedinského prostredia naberá nové rozmery. Stráca sa kontinuita a spolužitie ľudí s prostredím. Aktivity a hodnoty obyvateľov sa výrazne menia. Vytráca sa tradícia a do popredia sa dostáva aktívny a dynamický životný štýl. Ten narúša, či dokonca likviduje množstvo tradičných hodnôt. Možno konštatovať, že vznikli i nové hodnoty, ktoré potláčajú tie predošlé. Tradičná architektúra sa pomaly, ale isto vytráca tiež a s ňou aj charakteristická tvár miest a vidieka. Ľudia akoby niekedy nechceli zachovať tradíciu, jednoduchosť a krásu. Zabúda sa, že každé regionálne či lokálne špecifikum (i v prípade architektúry) predstavuje hodnotu a je súčasťou kultúrneho dedičstva.

Liptov je pre svoju polohu veľmi dôležitým strategickým miestom pre domácich, ale čoraz viac aj pre zahraničných turistov, ktorí hľadajú najmä pokoj, príjemnú atmosféru a vynikajúce služby pre svoj oddych v prírode, či pri návšteve rôznych podujatí, atrakcií alebo kultúrnych pamiatok.

Touto prácou som sa snažila dať do spojitosti kultúrne dedičstvo Liptova s jeho históriou, ale aj budúcnosťou a poukázať na nutnosť efektívne ho zachovať pre ďalšie generácie.

1 CIELE PRÁCE

Cieľom bakalárskej práce je poukázať na kultúrne dedičstvo Liptova, na bohatú históriu regiónu, ktorá siaha až do obdobia paleolitu, ako aj na najznámejšie pamiatky nasledujúcich etáp vývoja tohto rázovitého regiónu v srdci Slovenska.

Čiastkovým cieľom práce je oboznámiť s históriou liptovského regiónu, ako aj s jeho špecifickým vývojom, vplyvom rôznych okolitých kultúr, príchodu Keltov, vpádu Husitov a regionálnymi zvláštnosťami akými boli kolonizácie na valašskom a kopaničiarskom práve a ich vplyv na miestnu kultúru a tiež šikovnosť a odbornosť liptovských murárov.

Medzi čiastkové ciele tiež patrí priblížiť možnosti využitia kultúrneho dedičstva v cestovnom ruchu. Základom je tiež poukázať na nevyhnutnosť ochrany kultúrneho dedičstva pre nasledujúce generácie a spomenúť organizáciu UNESCO, ktorá zastrešuje a zoskupuje určité kultúrne hodnoty.

Práca je zameraná na jednotlivé druhy hmotného kultúrneho dedičstva ako aj na konkrétne stavby a architektonické skvosty jednotlivých období s vysokou historickou a kultúrnou hodnotou.

Cieľom bakalárskej práce je samozrejme komplexne preukázať získané teoretické a metodologické znalosti vyplývajúce zo špecifik vedného odboru a študijného programu a aplikovať ich pri spracovaní danej témy.

V bakalárskej práci chcem poukázať na najznámejšie a najnavštevovanejšie kultúrne dedičstvo Liptova, ktoré je jedným z najdôležitejších prínosov v rozvoji cestovného ruchu v tomto regióne.

2 METODIKA PRÁCE A METÓDY SKÚMANIA

Všetky informácie v práci pochádzajú z odborných publikácií, ktoré boli doplnené o všeobecné poznatky a o vlastné zdroje.

V globále som pri tvorbe tejto práce disponovala mimoriadne širokým spektrom literatúry, ktorá bola k dispozícii v slovenských knižniciach. Po ukončení štúdia potrebnej literatúry som sa zamerala na jej zhrnutie a zovšeobecnenie. V tomto smere sa táto práca zameriava predovšetkým na celkovú vybavenosť územia vo vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu, pričom som sa z tohto pohľadu snažila porovnať jednotlivé časti daného územia, najmä čo sa týka materiálno-technickej základne.

Práca využíva metódy deskriptívne, čiže opisné, pretože nie je iným spôsobom možné predstaviť základné artefakty kultúrneho dedičstva v skúmanom regióne. Ďalšou podstatnou metódou pri písaní bakalárskej práce je analýza odbornej literatúry, ako aj chronologický a komparatívny prístup ku skúmaniu tejto širokej problematiky. Postupujeme od všeobecných pojmov k jednoduchším, pretože postupne vnikáme do hĺbky problematiky. Neopomíname však ani vlastný postoj s novo získanými poznatkami, ktoré sme nadobudli pri príprave materiálu na bakalársku prácu.

Prvá časť práce definuje ciele, ktoré som si vytýčila pred písaním bakalárskej práce. Druhá kapitola sa venuje metodike práce a metódam skúmania, ktoré boli pri práci využité. V tretej časti analyzujem súčasný stav riešenej problematiky v našej, ale i zahraničnej literatúre a je teoretickou časťou práce s definíciami jednotlivých pojmov. Štvrtú kapitolu tvorí geografické vymedzenie nami skúmaného územia a v piatej časti sa pozrieme na historický vývoj v regióne a na obdobia s najväčším vplyvom na kultúru Liptova. Šiesta kapitola je ťažiskovou časťou práce. Obsahuje zmapované kultúrne dedičstvo Liptova. Siedma kapitola je zameraná na nutnosť ochrany kultúrneho dedičstva a možnosť jeho využitia v cestovnom ruchu v spojitosti s ostatnými atraktivitami liptovského regiónu.

Metódou použitou pri písaní bakalárskej práce je najmä analýza odborných textov s danou problematikou a jej rešeršovanie. Je dostupné množstvo publikácií od viacerých autorov a z rôznych časových rozpätí.

3 SÚČASNÝ STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY DOMA A V ZAHRANIČÍ

Väčšina použitej literatúry a publikácií sú zamerané na problematiku kultúry, kultúrneho dedičstva a jeho ochrany, ako aj na poukázanie prínosu pre budúce pokolenia. Zároveň sú zdrojom definícií a vysvetlení pojmov týkajúcich sa výrazov použitých v tejto práci. Ich význam je nesmierne dôležitý pre pochopenie danej témy a bližšie získania poznatkov. Jednotlivé definície sa vyskytujú aj vo viacerých dielach a od rôznych autorov. Tieto pojmy je potrebné priblížiť a tvoria zároveň teoretické vymedzenie danej problematiky. Niektoré pojmy vysvetľuje Deklarácia o ochrane kultúrneho dedičstva, iným sa venujú vo svojich dielach Kruškovič, Darulová a Kollár. Vysvetľujú termíny ako kultúrne dedičstvo, pamiatková hodnota, archeologický nález a iné.

Podľa Deklarácie NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva (č. 91/2001 Z.z.: <http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/vsledky/deklaracia-o-ochrane-pamiatok>) sú kultúrnym dedičstvom hmotné a nehmotné hodnoty, hnutelné a nehnuteľné veci vrátane importovaných diel a myšlienok, ktoré našli na Slovensku miesto a uplatnenie.

„Nehmotnou hodnotou kultúrneho dedičstva sú najmä jazykové a literárne prejavy šírené ústne alebo zvukovými nosičmi, diela dramatického, hudobného a tanečného umenia, zvyky a tradície, historické udalosti, zemepisné, katastrálne a miestne názvy.“

„Hmotnou hodnotou kultúrneho dedičstva sú najmä archívne dokumenty bez ohľadu na spôsob zaznamenania informácie, historické knižničné dokumenty a fondy, diela písomníctva, scénografie, kinematografie, televíznej a audiovizuálnej tvorby, zbierky múzeí a galérií, diela výtvarného, úžitkového a ľudového umenia, dizajnu, architektonické objekty, urbanistické súbory, archeologické nálezy a lokality, objekty ľudového staviteľstva, pamiatky výroby, vedy a techniky, historické záhrady, parky a kultúrna krajina.“

„Kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky je nenahraditeľným bohatstvom štátu a jeho občanov, je dokladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského

národa, iných národov, národnostných menšín, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska. Jednotlivé druhy a časti kultúrneho dedičstva sú rovnocenné a tvoria neoddeliteľnú súčasť kultúrneho dedičstva Európy a celého ľudstva“ (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 222).

Spomínaní autori tiež vysvetľujú nasledovné termíny ako kultúrne dedičstvo, pamiatková hodnota, archeologický nález a množstvo ďalších.

Pamiatková hodnota je súhrn významných historických, spoločenských, krajinných a urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany. Kultúrna pamiatka je hnutel'ná vec alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku. Ak ide o archeologický nález, kultúrnou pamiatkou môže byť aj neodkrytá hnutel'ná vec alebo neodkrytá nehnuteľná vec, zistená metódami a technikami archeologického výskumu (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 226).

Archeologický nález je hnutel'ná vec alebo nehnuteľná vec, ktorá je dokladom o živote človeka a o jeho činnosti od najstarších dôb až do novoveku a spravidla sa našla alebo nachádza sa v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou. Archeologické nálezisko je topograficky vymedzené územie s odkrytými alebo neodkrytými archeologickými nálezmi v pôvodných nálezových súvislostiach (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 226).

Pamiatkové územie je sídelný územný alebo krajinný celok sústredených pamiatkových hodnôt alebo archeologických nálezov a nálezísk, ktorý je vzhľadom na ich ochranu vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu alebo pamiatkovú zónu. Pamiatková zóna sa ďalej špecifikuje ako územie s historickým sídelným usporiadaním, územie kultúrnej krajiny s pamiatkovými hodnotami alebo územie s archeologickými nálezmi a náleziskami, ktoré možno topograficky vymedziť (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 227).

Pamiatková rezervácia je územie s uceleným historickým sídelným usporiadaním a s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok alebo územie so skupinami významných archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ktoré možno topograficky vymedziť. Ochranné pásmo je územie vymedzené na ochranu a usmernený rozvoj prostredia alebo okolia nehnuteľnej

kultúrnej pamiatky, pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 228).

Pamiatkový fond je súbor hnutelných vecí a nehnuteľných vecí vyhlásených podľa zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu za národné kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny. Za pamiatkový fond sa považujú aj veci, o ktorých sa začalo konanie o vyhlásenie za kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 228).

Ochrana pamiatkového fondu je súhrn činností a opatrení zameraných na identifikáciu, výskum, evidenciu, zachovanie, obnovu, reštaurovanie, regeneráciu, využívanie a prezentáciu kultúrnych pamiatok a pamiatkových území (Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu). Ochrana pamiatkového územia je súhrn činností zameraných na zachovanie pamiatkových hodnôt na konkrétnom území. Patrí medzi ne zabezpečenie dobrého technického, prevádzkového, estetického stavu, vhodného spôsobu využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodného technického vybavenia pamiatkového územia (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 229).

Dlhodobo sa sleduje stavebno-technický stav pamiatok, vlastníctvo - vlastnícku formu a nárast, resp. úbytok pamiatkového fondu. K 1.1. 2004 eviduje Ústredný zoznam pamiatkového fondu SR 9 518 nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok, ktoré tvorí 12 895 pamiatkových objektov, 14 354 hnutelných národných pamiatok (98% je sakrálneho charakteru), ktoré tvorí 29 978 pamiatkových predmetov (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 230).

Ľudová architektúra patrí k najvýraznejším zložkám nášho kultúrneho dedičstva. V pôvodnom prostredí ľudských sídiel vytvárajú pamiatky ľudovej architektúry genialoci; pestrosťou použitých materiálov, dispozičných riešení, dvorovej zástavby a estetického stvárnenia zvýrazňujú kultúrnu diverzitu v protiklade k unifikáčnym a globalizačnym tendenciám dneška, prispievajú k formovaniu identity ľudí z lokálneho, regionálneho i národného hľadiska (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 231).

Múzejno-pamiatková ochrana vybraných vidieckych sídiel formou pamiatkových rezervácií spočíva v zachovaní a regenerácii historického charakteru chráneného územia ako celku, v náprave predchádzajúcich nevhodných zásahov

prostredníctvom odborného usmerňovania a regulovania úprav pamiatok, ale aj verejných priestranstiev a stavieb, ktoré nemajú pamiatkovú hodnotu. Cieľom je nielen zachovanie a využívanie stavebných objektov, ale aj harmonizácia a výtvarné stvárnenie celého historického priestoru so zachovaním historického urbanizmu (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 231).

Spracovávanej téme sa, nie len okrajovo, venuje aj Gúčik, ale jeho zameranie je orientované viac na teóriu cestovného ruchu.

S cieľom zjednotiť definíciu cestovného ruchu najmä z hľadiska vykazovania údajov o ňom, organizovala Svetová organizácia cestovného ruchu (WTO) v roku 1991 v Ottawe medzinárodnú konferenciu venovanú štatistike cestovného ruchu. Z hľadiska štatistiky sa cestovným ruchom (tourism) rozumie činnosť osoby, ktorá cestuje na prechodnú dobu do miesta mimo jej bežného životného prostredia, pričom hlavný účel cesty je iný ako vykonávanie zárobkovej činnosti v navštívenom mieste (GÚČIK 2000 : 19).

Mestá na Slovensku majú rozličný stupeň atraktivity pre cestovný ruch. Perspektívu rozvoja cestovného ruchu majú mestá so zachovaným historickým jadrom, ktoré sú vyhlásené za mestské pamiatkové rezervácie, majú dostatočnú infraštruktúrnú vybavenosť a organizujú rozličné turisticky atraktívne podujatia (GÚČIK 2000 : 26-29).

4 GEOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA

Turistický región Liptov sa nachádza na severe Slovenska, v juhovýchodnej časti Žilinského samosprávneho kraja. Svojou severovýchodnou časťou sa dotýka slovensko-poľskej štátnej hranice. A zahŕňa okresy Liptovský Mikuláš a Ružomberok (BEŇKO 1985 : 12).

Má jednu z najmalebnjších prírodných scenérií v rámci Slovenska. Zo severu ho ohraničuje Veľká Fatra, hrebeň Chočských vrchov a hrebeň Západných Tatier. Južnú hranicu Liptova tvorí hrebeň Nízkych Tatier, jeho západnú hranicu tvorí hrebeň Veľkej Fatry a naprieč ním preteká rieka Váh v centrálnej časti s vodnou nádržou Liptovská Mara s rozlohou 24km². Liptov sa rozprestiera na viac ako 2 000 km² z čoho takmer 50% územia tvoria lesy a žije tu okolo 140 000 obyvateľov. Najvyšším vrchom je Bystrá s nadmorskou výškou 2 248 metrov, historicky je to však Kriváň 2495 m.n.m., ktorý podľa aktuálneho územného členenia patrí do Tatier. Najnižší bod určuje hladina rieky Váh pri Kral'ovanoch vo výške 430 m.n.m. (BEŇKO 1985 : 12).

Na pomerne malom území je veľká diverzita prírodných zvláštností - vysoké hory, lúky, lesy, horské bystriny, jazerá, minerálne a termálne pramene, jaskyne, kvety, zvieratá - to všetko tvorí nepreberné množstvo zaujímavostí tohto rázovitého horského kraja.

Liptovskú kotlinu ohraničujú zo všetkých strán už spomínané okružné horstvá patriace do vonkajšieho karpatského oblúka. Je ich päť (Veľká Fatra, Nízke Tatry, Chočské vrchy, Západné Tatry a tiež aj časť Vysokých Tatier). Tento horský okruh dáva Liptovskej kotline súvislé orámovanie - ani jedna z kotlin Slovenska (s výnimkou Turca) netvorí taký jednotný zemepisne uzavretý celok ako Liptov.

Hospodárske, administratívne a kultúrne centrá Liptova sú mestá Ružomberok, Liptovský Mikuláš a Liptovský Hrádok , ktoré rozdeľujú Liptov na Dolný, Stredný a Horný (BEŇKO 1985 : 12).

Južne od Liptovského Mikuláša sa nachádza Národný park Nízke Tatry (NAPANT) a jeho najväčšie chránené územie na Slovensku - Demänovská dolina. Demänovská dolina, dlhá 15 km, je hlavným centrom turistického ruchu v pohorí Nízkych Tatier. Kaňonovitý začiatok doliny sa smerom k hlavnému hrebeňu Nízkych

Tatier roztvára a viacerými vetvami v jej závere dosahuje šírku až 10 km, obopínajúc vo svojom strede typický severný chrbát Chopka (KOLLÁR 2009 : 14).

Do turistickej oblasti Demänovská dolina patrí celé katastrálne územie obce Demänovská Dolina, ktoré sa člení na miestne časti. Demänovská dolina sa stala vo svete známou hlavne vďaka bohatému a rozsiahlemu Demänovskému krasu a lyžiarskym terénom s európskym štandardom kvality. Systém Demänovských jaskýň, vytvorený riekou Demänovkou, má dĺžku asi 35,2 km a pozostáva z 30 jaskýň, z ktorých 3 sú sprístupnené: Demänovská jaskyňa Slobody, Demänovská ľadová jaskyňa a Demänovská jaskyňa mieru (KOLLÁR 2009 : 15).

Kritériá vymedzenia regiónu nie sú len územné a nemožno ich chápať len v geografickom zmysle. Môžu byť napr. ekonomické, sídelné, správne a i. Pre regionálnu historiografiu je špecifické to, že predmetom jej skúmania je vývoj regiónu. Pojem región je značne široký a všeobecne by sme ho mohli chápať ako územne vymedziteľnú oblasť. V tomto zmysle, ale z rôznych hľadísk skúma regióny množstvo iných vedeckých disciplín, napr. geografia, etnografia a pod. Z pohľadu historickej vedy je však najdôležitejšie to, že história je spoločenská veda a predmetom jej výskumu je konkrétny výskum spoločnosti na danom území. V histórii je región spoločenskou kategóriou. Predstavuje ho časť ľudskej spoločnosti, zloženej z rôznych skupín, ktoré žijú a pracujú na určitom území, a vzťahov, takže tvoria isté spoločenstvo (GÚČIK 2000 : 24).

V tomto prípade k rozsahu regiónu v skúmanom období. Regióny majú svoju hierarchizáciu podľa veľkosti a to od najmenších, ako sú osady, obce, až po väčšie územné celky, ako sú okresy, kraje, v minulosti stolice (župy). To však neznamená, že v týchto regiónoch by mali geografické podmienky väčší význam v procese vývoja spoločnosti než v celej spoločnosti. Pre historiografiu nie je územné vymedzenie cieľom, ale len prostriedkom k presnejšiemu vymedzeniu predmetu a oblasti výskumu (GÚČIK 2000 : 26).

5 HISTORICKÝ VÝVOJ LIPTOVA

Územie Liptova bolo osídlené už od praveku, čo dokladujú nálezy neolitického pôvodu (spred 6000 rokov). Významnejšie osídlenie pochádza z mladšej doby bronzovej (1000 r. p.n.l.), k najvzácnejším nálezom patria bronzové meče tzv. liptovského typu. Dôležitú kapitolu histórie Liptova tvoria Kelti.

Názov Liptov ako označenie územného celku sa po prvý krát spomína v roku 1230 v listine Ondreja II., ktorou daroval Beuchovi, Haukovi a Polkovi územie Uhorskej Vsi. Uhorskú Ves založili pravdepodobne vojaci na podnet kráľa, ktorí boli poverení ochranou tunajšej obchodnej cesty a utvárajúcej sa hranice raného uhorského štátu (VRLÍK, VÍTEK 2004 : 16).

Najstaršie mestské výsady v roku 1263 získala Partizánska (Nemecká) Ľupča (zachovaná listina je však zároveň najstaršie liptovské falzum) a Hybe v roku 1265. Najstaršou obchodnou cestou, ktorá viedla Liptovom v smere východ - západ, neskôr nazývaná Staré vráta sa prvý krát spomína v listine z roku 1340. Prvá zmienka o južnej trase tejto obchodnej cesty je už z roku 1298, keď sa spomína ako „magnamviam“ pri Ivachnovej. Mýtné stanice boli v Hybiach, Dovalove, Liptovskom Petre, Liptovskej Sielnici a Ružomberku (VRLÍK, VÍTEK 2004 : 18).

Začiatky osamostatňovania správy Liptova spadajú do prvej polovice 13. storočia, keď sa spomína samostatný úradník „comescurialis“, priamo podriadený zvolenskému županovi. Vývoj správy na území Liptova však nesmeroval k vytvoreniu hradného komitátu, ale k vytvoreniu autonómnej zemianskej stolice. K tomuto vývoju významne prispela aj listina kráľa Ladislava IV. z roku 1279, ktorá udeľovala zvolenskému županovi výlučné právo dosadzovať na Liptovský hrad, ako centrum župy, dvorského župana so súhlasom miestnych šľachticov. Od tohto roku sa stráca podriadenosť liptovského župana zvolenskému, a tento sa stáva predovšetkým predstaviteľom záujmov liptovského zemianstva.

Kresťanstvo sa začalo v Liptove udomáčať už vo veľkomoravskej dobe, od 9. storočia. Šíriteľmi nového náboženstva boli benediktínski mníši, žijúci v pustovniach, ktoré boli roztrúsené po Liptove, čo je pravdepodobné podľa zachovaných názvov vrchov a lokalít s názvami Svorad, Mních. Ich centrom pre strednú časť Liptova mohol byť benediktínsky kláštor v Liptovskej Sielnici

zachovaný na mladšom pečatidle mestečka z roku 1670. Dôležitým činiteľom pri vzniku nových sídlisk zohrali kostoly. Niekoľko liptovských dedín sa vyvinulo v blízkosti starších sakrálnych stavieb. Staršie kostoly vznikali mimo sídlisk a boli určené pre obyvateľov viacerých dedín. Prvými známymi staviteľmi liptovských gotických chrámov boli pravdepodobne kamenári Hongh a Gechmin. Hongh sa spomína spolu s lučišníkom Izumbarom v listine z 1262, ktorí dostali za zásluhy pri udržiavaní, prestavbe a obrane hradu zem pod liptovským Starhradom. Vplyv na rozvoj liptovskej gotiky mal aj pobyt francúzskeho staviteľa Villarda d' Honnecourta pri výstavbe hradu Likava. Podľa niektorých písomných prameňov pôsobili v Liptove kamenár Boda a staviteľ francúzskeho pôvodu Gilbert a jeho syn Mikuláš, ktorí boli v službách potomkov šľachtica Bohumíra.

Prvé trhové výsady dostal Liptovský Mikuláš v polovici 14. storočia od kráľa Ľudovíta I. Právo konania trhu v Liptovskom Mikuláši každý utorok potvrdil Pongrácovi kráľ opäť v roku 1360. Neskôr od roku 1424 sa v Mikuláši konali aj pravidelné výročné jarmoky a to na Turíce a na Mikuláša. Týmto sa Mikuláš zaradil k Ľupči a Ružomberku, ktoré ako jediné mestá v Liptove mali právo dvoch výročných jarmokov (VRLÍK, VÍTEK 2004 : 8-11).

V 15. storočí prežil Liptov tri vpády husitov, a to v roku 1431, 1433 a 1434. Týmto ničivým vpádom padli za obeť Ružomberok, Nemecká (Partizánska) Ľupča, Hybe, Likava a mnohé iné sídla, ktoré boli vyplienené a vypálené. Prvý krát sa do Liptova dostali na jeseň roku 1431 pod vedením Prokopa Veľkého cez Jablunkovský priesmyk. Podľa dochovaných správ nie je jasné, či sa dostali aj do oblastí stredného a horného Liptova. V noci z 26. na 27. septembra 1431 pod vedením Prokopa Holého a Jána Čapka zo Sán a ľst'ou obsadilo hrad Likavu. Pravdepodobne ich viedol Ján z Messenpeku, bývalý kastelán hradu. Po obsadení tu zanechali len posádku a tiahli ďalej smerom cez Turiec do údolia rieky Nítry (VITEK 2000 : 39).

V 20-tych rokoch 15. storočia si Likavský hrad ponechal Žigmund Luxemburský a okolo roku 1429 sa dostáva do rúk kráľovnej Barbory. Ihneď po dobytí Likavy kráľovná napísala list kremnickej mestskej rade, aby tunajší mešťania poslali proti husitom do Liptova vojsko. Krátko na to sa s podobnou prosbou obrátila aj na mesto Košice. V nasledujúcich rokoch 1432 – 1433 prítomnosť husitov využil Pankrác zo Svätého Mikuláša a stal sa jedným z najmocnejších feudálov v krajine.

Husitské vojsko vpadlo 7. mája 1433 opäť do Liptova smerom zo Spiša. Podľa dobových prameňov s vojskom asi 20 tisíc bojovníkov, podľa iných materiálov s 300 vojnovými vozmi a 9 tisíc mužmi. Popolom ľahli hrad Hrádok, Hybe, Nemecká (Lupča) a Ružomberok. Pri svojom postupe dolu Liptovom do Turca husiti rabovali a ničili, čo im prišlo do cesty. V apríli roku 1434 tiahli cez Liptov pod vedením ruského kniežat'a Fridricha. Na Nemecká Lupča a hlavne Ružomberok ležali na dôležitej obchodnej ceste, a preto boli v týchto mestách zanechané husitské posádky. Pri ústupe husitov na západ na jeseň 1434 boli Ružomberok a Nemecká Lupča na mnohých miestach zapálené a vyrabované (VRLÍK, VÍTEK 2004 : 40-42).

5.1 Kolonizácia na valašskom práve.

Ľudovú kultúru na území Liptova formovali predovšetkým prírodné podmienky – z hornatého terénu vyplývalo použitie základných materiálov: drevo sa používalo ako stavebný materiál aj na výrobu nádob a náradia, z ľanu a ovčej vlny sa zhotovovali textílie. V lokalitách s vhodnou hlinou vznikali hrnčiarske dielne. Na podobe ľudovej kultúry sa výrazne podieľala banícka činnosť v horských oblastiach regiónu, s ňou sa spájal aj rozvoj remesiel. V 14. – 17. stor. hôľnymi oblasťami prešla kolonizácia na valašskom práve, ktorá výrazne poznačila vývoj ľudovej kultúry v pastierskych oblastiach (BEŇKO 1985 : 30 – 31).

Kolonizácia na valašskom práve priniesla nový spôsob hospodárenia v hôľnych oblastiach, do tých čias nevyužívaných – extenzívny chov oviec a využitie produktov z ovčieho mlieka spôsobom unikátnym v porovnaní s krajinami mimo Karpatského oblúka, ktoré valašská kolonizácia nezasiahla. Pastiersku kultúru v zbierkach múzea dokladuje drevený riad (črpáky a črpačky, čutory, gelety, vahančeky), valašky ako pracovné nástroje, ale aj symboly stavu a ľudové hudobné nástroje (rôzne druhy píšťal, fujary, trombity, gajdy...). Črpáky patria medzi najpozoruhodnejšie rezbárske výrobky slovenských pastierov z Liptova. Cestovateľov upúťavali už v 19. storočí a doposiaľ sú súčasťou vybavenia ovčiarskych salašov. Slúžili ako hrnčeky na pitie žinčice. Najzaujímavejšou časťou črpáka boli drevorezbou zdobené rúčky. Najstaršie boli geometricky tvarované, neskôr sa do výzdoby dostali motívy zvierat (ovca, medveď, vlk...). Medzi vývojovo najmladšie patria črpáky s motívmi práce na salaši. Črpačky sú menšie nádoby

vyrezávané z jedného kusa dreva. Pastieri ich nosili zavesené za opaskom a používali na pitie vody z horských prameňov (BEŇKO 1985 : 30 – 31).

Na starej ovčiarskej a valašskej tradícii vyrástol aj miestny syrársky priemysel. Starý spôsob chovu oviec a výroby syra sa síce zmodernizoval, ale zachoval všetky charakteristické princípy. Táto symbióza minulosti a súčasnosti charakterizuje kultúru Liptova aj dnes (HOCHMUTH 1984 : 31).

Skutočným slovenským unikátom je fujara– nevyskytuje sa v žiadnej inej krajine na svete. Vzhľadom na túto skutočnosť bola v r. 2005 zaradená do zoznamu UNESCO ako súčasť európskeho kultúrneho dedičstva. Ide o štvordierkovú dlhú píšťalu s bočným nátrubkom, ktorá vydáva jedinečný charakteristický zvuk (BEŇKO 1985 : 30 – 31).

5. 2 Kolonizácia na kopaničiarskom práve

Koncom 16. storočia, ale predovšetkým v 17. storočí osídľovanie na valašskom práve postupne prerástlo do osídľovania na kopaničiarskom práve. Pri kopaničiarskej kolonizácii išlo o usadenie migrujúceho obyvateľstva a maximalizáciu využitia voľnej pôdy v prospech budúceho zisku dosídlením neobývaných oblastí. Pri lokovaní kopaničiarskej osady bol jej vymedzený chotár rozdelený na jednotlivé presné diely osadníkom, ktorí prijali /veľakrát donútením/ zemepánom stanovené podmienky usadenia sa. Bývali na 6 – 20 rokov oslobodení od feudálnych dávok, zato však museli odvádzať dávky naturálne, robotovať, vyrábať rôzne výrobky, slúžiť vo vojsku atď. Vzhľadom na to hovoríme o kolonizácii na kopaničiarskom práve, ktoré tvorilo u nás osobitnú právnu sústavu, hoci nie tak výraznú ako nemecké a valašské právo (BEŇKO 1985 : 35 – 38).

5. 3 Liptovskí murári

Najvýraznejším fenoménom koncom 19. a začiatkom 20. storočia, boli murári z Liptova. Aj na iných miestach Slovenska boli určite výrazné murárske zoskupenia. Liptovskú oblasť však preslávili odchody majstrov do zahraničia za prácou. Dôvodom je fakt, že v oblasti Liptova sa stavali najmä drevené stavby kryté drevom, alebo slamou. Obyvatelia využívali plne lokálne zdroje, ktorými bolo drevo. Aj keď

podmurovka pod drevenicou bývala zväčša murovanou konštrukciou, často si ju dokázal pripraviť sám tesár, ktorý staval drevenicu, alebo niektorí z lokálnych murárov, ktorých však nebolo veľa a plne stačili pokryť potrebu regiónu. Murárske remeslo teda nebolo nikdy realizované v takom rozsahu, do akého sa rozvinulo začiatkom 19. storočia. V štyridsiatych rokoch 19. storočia začína murárstvo zohrávať v Liptove významnejšiu úlohu. Dôkazom toho sú správy o liptovských murároch mimo Liptova. V tomto období boli zmeny v Liptovských dedinách spôsobené hlavne delením pôdy medzi deti, snaha o zníženie počtu ľudí vlastniacich pôdu zo strany vrchnosti. Tieto faktory spôsobili prebytok pracovnej sily, ktorá začala zväčša peši, dovozmi, ale aj na pltiach a neskôr železnicou hľadať zdroj obživy inde. Liptovskí murári a tesári pomáhali stavať Viedeň, Záhreb, Miškolec, Kečkemét, Segedín, Ostrihom, ale hlavne Budapešť. Ich pôsobenie charakterizovala vysoká odbornosť a značná profesná špecializácia. Z Liptova pochádza aj množstvo významných staviteľov. Spomenieme Jána Nepomuka Bobulu, ktorý sa počas pôsobenia v Budapešti stal jedným z najvplyvnejších ľudí mesta. Koniec sezónneho vyst'ahovalectva znamenalo spomalenie stavebného ruchu v Budapešti a ostatných mestách, kde liptovskí murári pracovali (KUFČÁK 1978 : 113 – 114).

6 KULTÚRNE DEDIČSTVO LIPTOVSKÉHO REGIÓNU

Liptovské ľudové umenie a ľudová kultúra v podobe piesní, tancov, zvykov, kroja textílií, čipiek, modrotlačé, architektúry, drevorezby, jednotlivých druhov práce tvorí svojský typický kultúrny prejav, ktorý sa do súčasnosti zachoval hlavne v niektorých podhorských dedinách (napr. v dolnom Liptove: Lipt. Osada, Lipt. Lúžna, Lipt. Revúce, Sliače, Vlkolínec a v hornom Liptove: Važec, Východná, Pribylina, Lipt. Teplička) (HOCHMUTH 1984 : 30).

Keďže na prezentáciu kultúrneho dedičstva Liptova v plnom rozsahu nie je v tejto práci dostatok priestoru, zameriam sa na najznámejšie a najnavštevovanejšie hmotné kultúrne dedičstvo regiónu. Rozdelené je na národné kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry, múzeá v prírode, hrady, kaštiele a národné parky.

6.1 Národné kultúrne pamiatky

6.1.1 Archeologické múzeum v prírode Havránok

Archeologické múzeum v prírode na Havránku prezentuje širokej verejnosti atraktívnou formou výsledky jedného z najdlhšie trvajúcich výskumov v dejinách slovenskej archeológie. Archeologický prieskum sa začal na Havránku a v jeho okolí v súvislosti s výstavbou vodného diela Liptovská Mara. Pôvodné domáce obyvateľstvo osídlilo Havránok už v 4. storočí pred n.l. a splynutím s keltskými kmeňmi vytvorilo svojráznu púchovskú kultúru. Napriek viacerým zlomovým situáciám neprerušené osídlenie Havránku pretrvalo až do 2. storočia n.l. Počas výskumu bolo odkryté významné obchodné a produkčné centrum vtedajšej doby, ktoré pozostávalo z hradiska so svätyňou a šiestich osád nájdených v jeho okolí. Na lokalite boli objavené stopy po germánskych kolonistoch a neskôr aj prítomnosť Slovanov. Približne v 12. storočí bol na vrchole kopca postavený zemepanský drevený hrádok. V roku 1967 bol Havránok vyhlásený za Národnú kultúrnu pamiatku a v súčasnosti je v správe Liptovského múzea v Ružomberku. Počas programového podujatia Keltské dni, ktoré organizuje Liptovské múzeum v

Ružomberku v spolupráci so záujmovými združeniami a školami, Havránok ožije a návštevník sa vracia späť v čase do obdobia najväčšej slávy hradiska (ARCHEOLOGICKÁ REVUE 2002 : 12).

Archeologická lokalita sa nachádza na vršku Úložisko pri vodnej nádrži Liptovská Mara. Našlo sa tu sídlisko z mladšej doby železnej (300-100 pred n.l.). V súčasnosti prebieha rekonštrukcia časti keltskej osady Kotínov s obetišťom z 1. storočia pred n.l. Boli objavené zvyšky spaľovaných obiet (obilie, šperky) a v studni kosti siedmich ľudí, pravdepodobne obetí náboženských rituálov. V 11. až 15. storočí tu stál slovanský drevený hrádok opevnený palisádami. Stavby obydlia, obetiská, pec a rôzne predmety boli čiastočne rekonštruované a tvoria archeologické múzeum v prírode. Ďalej sa tu nachádzajú rekonštrukcie keltských stavieb, rekonštruovaná latenská hradba a brána, stredoveká obranná priekopa, most, dláždené nádvorie a suterén drevenej, obytnej veže, rekonštruuje sa stredoveký kostol (ARCHEOLOGICKÁ REVUE 2002 : 12).

6. 1. 2 Čierny orol Liptovský Mikuláš

Národná kultúrna pamiatka vyhlásená v roku 1961. Budova bývalého zájazdného hostinca, ktorej základy siahajú do 17. storočia, bola naposledy stavebne upravovaná v roku 1880. V minulosti tu bolo centrum kultúrneho života mesta Liptovský Mikuláš. V dvorane Čierneho orla sa konali divadelné predstavenia organizované spolkom Tatrín a predstaviteľmi slovenského národného života. 1. mája 1918 sa tu uskutočnilo ľudové zhromaždenie, ktoré poprvýkrát žiadalo vytvoriť spoločný štát Čechov a Slovákov. Budova je národnou kultúrnou pamiatkou. Liptovské múzeum využíva budovu na prezentáciu výstav z vlastných zbierkových fondov a z oblasti výtvarného umenia. Uskutočňujú sa tu výstavy výtvarného umenia, vlastivedné a etnografické výstavy Liptovského múzea (KOLLÁR 2009 : 58).

6. 2 Pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry, múzeá v prírode

6. 2. 1 Vlkolíneec

Vlkolíneec - živá obec pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry, ktorá bola Slovenskou vládou roku 1977 vyhlásená za pamiatkovú rezerváciu s cieľom trvalo chrániť kultúrne hodnoty tejto lokality a ako neporušený sídelný celok, ktorý z hľadiska rovnorodosti nemá porovnateľný súbor domov v rámci stredoeurópskeho územia bol zapísaný do Zoznamu svetového dedičstva, (výbor svetového dedičstva UNESCO schválil zápis Vlkolíneca 11. decembra 1993 v Kolumbijskom meste Cartagene). Zapísanie do zoznamu potvrdzuje výnimočnosť a univerzálnu hodnotu kultúrnych alebo prírodných lokalít, ktoré vyžadujú ochranu v prospech celého ľudstva. Vlkolíneec je svahová obec a leží v nadmorskej výške 718 m n. m. v juhovýchodnom výbežku Národného parku Veľká Fatra, v bočnom údolí Revúckej doliny, na južnom úpätí vrchu Sidorovo, ktorý Vlkolínečania od pradávna nazývali Žiar 1099 m n. m., v okolí s členitými vápencovými terasami (v blízkom okolí obce Vlkolíneec sú prírodné pamiatky, geologické útvary, Dogerské skaly, Vlčia skala, Krková skala) a vzácna flóra (vlhké biotopy) a fauna, Vlkolíneec je vzdialený od Ružomberka asi 10 km úzkou cestou cez mestskú časť Biely Potok (LIPTAYOVÁ 1995 : 2-3).

Lokalita sa nachádza v Liptovskej stolici (v 14.storočí comitatus Liptoviensis). Jedna z povestí hovorí, že názov obce Vlkolíneec je odvodený od výskytu vlkov v tejto lokalite; znakom obce je (bola) heraldická ruža s ihličnatým stromom na pažiti. Pravdepodobne prvá písomná zmienka o obci Vlkolíneec je z roku 1376, keď sa spomína ako jedna z častí mesta "ulíc" Ružomberka. Vlkolíneec bol sedliacko - želiarskou obcou. V roku 1625 mala obec Vlkolíneec 4 sedliacke usadlosti a 5 želiarskych domácností. V roku 1771 vypukol spor "ulíc" s mestom, známy ako vzbura štyroch ulíc proti Ružomberku, do ktorej sa Vlkolíneec zapojil. V roku 1869 mal Vlkolíneec najviac obyvateľov 345. Najviac domov bolo vo Vlkolíneci roku 1944 spolu 82, keď následne počas Slovenského národného povstania, v októbri 1944 časť obce vyhorela (13 domov). Ľudová architektúra Vlkolíneca je typická pre horské usadlosti, drevené zrubové domy vrchárskeho typu s omietkou pastelových farieb (biela, modrá, svetlo-okrová), strechy pokrýva drevený šindel. Obec Vlkolíneec

predstavuje najzachovalejší a najucelenejší urbanistický celok pôvodných ľudových stavieb v strednej Európe. Vďaka periférnej polohe zostal zachovaný nielen historický charakter sídla Vlkolínca aj okolitej prírody, ale aj vonkajší vzhlľad objektov i vnútorné usporiadanie väčšiny domov (LIPTAYOVÁ 1995 : 2-3).

Sídelnou osou hornej časti osady Vlkolíncec tečie upravený potok od severu na juh v drevených žľaboch. Vlkolíncec je hromadnou obcou dvojradovej ulicovej zástavby s dlhými otvorenými dvormi priechodnými do políčok. V Zozname pamiatkového fondu je zapísaných celkom 73 objektov, podstatnú časť chránených objektov vo Vlkolínci tvoria drevenice, respektíve hospodárske dvory. Domy sú väčšinou trojpriestorové so vstupným priestorom - predsieňou (pitvor) v strede domu. Z nej sa potom vstupuje na jednej strane do izby a na druhej do komory. Za domami sa nachádzajú humná a maštale (LIPTAYOVÁ 1995 : 3-4).

Vzácnymi stavbami obce Vlkolíncec sú dvojpodlažná zrubová zvonica z roku 1770, z vonkajšej strany obitá šindľom, zrubová studňa z roku 1860 s hĺbkou 13m, barokovo - klasicistický kamenný rím.- kat. kostol Navštívenia Panny Márie z roku 1875, v tesnej blízkosti kostola je obecny cintorín so zachovalými kamennými a kovovými náhrobnými krížmi. V obci je aj muzeálny objekt - Roľnícky dom, Liptovského múzea v Ružomberku, s expozíciou pôvodného bývania, používania predmetov v domácnosti, v poľnohospodárstve. Vo Vlkolínci bola tiež škola, ktorá zabezpečovala vzdelávanie pravdepodobne už od 17. Storočia (LIPTAYOVÁ 1995 : 4-5).

Mimo intravilánu obce Vlkolíncec sa nachádzajú hospodárske objekty - senníky (štále), sú to jednopriestorové zrubové stavby so sedlovými strechami, roztrúsené na terasovitých políčkach a okolitých lúkach. Poľnohospodárstvo v tejto podhorskej oblasti so studenou horskou klímou sa orientovalo na dopestovanie odolných obilnín (jačmeň, ovos, raž), strukovín (hrach, bôb, fazuľa), úžitkových textilných rastlín (ľan, konope) a okopanín (zemiaky a kapusta, kvaka, repa), v záhradkách za drevenicami pestovali ženy zeleninu (mrkva, petržlen, cibuľa, cesnak), darilo sa tu i ovocným drevinám, slivkám (LIPTAYOVÁ 1995 : 5).

Obyvatelia obce Vlkolíncec sa v minulosti zaoberali poľnohospodárstvom pastierstvom a salašníctvom, chovom dobytky (ovce), a drevorubačstvom ale aj včelárstvom. Práca s drevom bola typickou prácou mužov, ktorí svojpomocne stavali svoje domy. Špecifické miestne podmienky náročné na bývanie, a svojím spôsobom

aj určitá izolovanosť Vlkolínce, ovplyvnili vývoj počtu obyvateľov. V súčasnosti je obec Vlkolínce stále živá s počtom obyvateľov 35 stálych, ktorí bývajú v 18-tich domoch z celkového počtu 55 domov. Ostatné obydlia vo Vlkolínci v prevažnej miere využívajú ľudia z celého Slovenska ako chalupy na rekreáciu. Pre návštevníkov Vlkolínce slúži galéria a informačné centrum v hornej časti obce je obchod s ubytovaním a príležitostným občerstvením. V obci Vlkolínce vzniklo Občianske združenie Vlkolínce, ktoré organizuje atraktívne podujatia pre širokú verejnosť a návštevníkov tejto lokality (LIPTAYOVÁ 1995 : 5-7).

6. 2. 2 Múzeum Liptovskej dediny v Pribyline

Najmladším prírodným múzeom na Slovensku je Múzeum liptovskej dediny v Pribyline (obrázok 3). Leží v ústi Račkovej doliny a nad ním sa vypínajú štíty Západných Tatier. Toto múzeum bolo založené pred dvanástimi rokmi, aby sa zachránil pamätný, historický, hnutel'ný i nehnuteľný majetok. Vtedy mohla verejnosť obdivovať jeho prvú časť. Múzeum v prírode je najnavštevovanejšou expozíciou Liptovského múzea. Okrem expozícií tradičného spôsobu života a zamestnania rôznych spoločenských a sociálnych vrstiev Liptova v minulosti má múzeum v prírode stále ponuku programových podujatí podľa kalendára. Objekty pochádzajú z niekoľkých liptovských dedín, prevažne z oblasti zatopenej vodnou priehradou Liptovská Mara. Sú to kópie originálnych stavieb s početnými pôvodnými prvkami. Okrem drevenej ľudovej architektúry tu nájdete rekonštrukcie dvoch originálnych stredovekých kamenných objektov -ranogotický kostol Panny Márie z Liptovskej Mary a goticko-renesančný kaštieľ z Parížoviec. Expozície bývania a spôsobu života rôznych sociálnych vrstiev obyvateľstva Liptova na prelome 19. a v prvej tretine 20. storočia dokumentujú bývanie bezzemka, stredného a bohatého roľníka, remeselníka, obecného richtára, dedinskú školu, atď. Atraktívne expozície bývania vyšších spoločenských vrstiev liptovského zemianstva sú v zemianskej kúrii z Paludze a v kaštieli z Parížoviec (KOLLÁR 2009 : 75).

Dedinský život je zaznamenaný tradičnými domčekmi, obydlím želiara, krajčira, kováča, kolára či robotníka. Spôsob života vyššej vrstvy obyvateľstva dokumentuje dom richtára, zemiansky dom a kaštieľ z Parížoviec. Tradičným objektom prírodného múzea je aj škola z Valaskej Dubovej. Zaujímavou dominantou

areálu skanzenu je gotický kostol Panny Márie z Liptovskej Mary. Toto modelové prostredie je kópiou minulého života ľudí. Poukazuje na sociálne i spoločenské rozdiely obyvateľov. Múzeum ponúka návštevníkom aj množstvo kultúrnych programov, ktoré sa konajú pred kaštieľom. Sú to folklórne, ale i historické podujatia. Každoročne sa konajú i veľké tematické akcie Ovčiarska nedeľa, Hasičská nedeľa, Včelárska nedeľa, Deň sv. Huberta a iné (KOLLÁR 2009 : 77).

Myšlienkou múzea je oživiť ho a dať mu dušu. To sa darí najmä vďaka remeslám, ktoré návštevníkom predvádzajú zruční majstri. Toto múzeum má dokonca i vlastnú zooexpedíciu s pôvodnými karpatskými plemenami zvierat, ktorých chov je na ústupe. Jedným z týchto druhov sú aj huculské kone, ktoré sa v múzeu okrem iného využívajú ako atrakcia pre návštevníkov (KOLLÁR 2009 : 77).

6.3 Hrady, kaštiele

6.3.1 Hrad Likava

Prvá písomná zmienka o hrade už stojacom je z roku 1341. Hrad dal na najvyššom kamennom brale vystavať magistra rytier Donca. Hrad mal vojensko-strážnu funkciu pri dôležitých cestách a bol sídlom správy kráľovských majetkov v tejto oblasti. Strážil prechod cez Váh pri Ružomberku a významnú cestu z Považia na Oravu a do Poľska. V roku 1431 obsadilo Likavu husitské vojsko pod vedením Prokopa Veľkého a vypálilo ju. Kráľ Žigmunt ho neskôr daroval Jánovi Hynadovi, ktorý ho znova vybudoval. Po zrušení liptovského Starého hradu r. 1474 sa stal strediskom časti kráľovského majetku v panstve Likava. Hrad prešiel zložitým stavebným a historickým vývojom. Pôvodný bol horný gotický hrad zo začiatku 14. stor. s kaplnkou. Neskorší (viacerí) majitelia hradu ho postupne zveľadľovali a prispôbovali dobovým slohom. Pribudovaný bol renesančný palác (17. stor.) a pod. Medzi jeho majiteľov patrili napr. aj bratia Korvínovci, Štefan, Ján Zápolský, tiež Eudovít Pekry, ktorý ju opevnil a rozšíril. Po jeho smrti (1551) sa stala jeho majiteľkou jeho vdova Alžbeta Báthyoryčka so synom Jánom. Majiteľmi hradu boli aj Illésházyovci. No hrad bol stále skromným sídlom. Luxusnejšou sa Likava stala až za čias Štefana Thokolyho ml. Ten ju značne prestaval, zväčšil a prepychovo zariadil. Keďže na hrade nebolo vody, dal do skaly vykopať studňu - dovtedy sa

voda do zámku dopravovala drevenými žľabmi z okolitých hôr, ktoré však boli počas neustálych bojov pálené a hradná posádka sa musela zaobiť bez vody. Š. Tokoly sa zúčastnil na vešelinovskom prisahaní proti cisárovi Leopoldovi I. Cisár preto dal obsadiť jeho hrady, 15. 12. 1670 zaútočilo cisárovo vojsko aj na Likavu a 21. 12. ju dobylo. Na hrade bolo v tom čase veľké množstvo rozličných cenností a pokladov. Aby sa nedostali nepriateľovi do rúk, zamurovali ich do tajnej skrýše. Ale po dobytí hradu murár prezradil toto tajomstvo veliteľovi cisárskych vojsk Heisterovi, ktorý dal poklady odviezť do Viedne. Cena týchto pokladov bola nesmierna (JANOTA 1974 : 121-123).

Likava sa stala v r. 1672 majetkom kráľovskej koruny. Cisár Leopold rozkázal pri obliehaní značne znivočený hrad opraviť, ale liptovská župa sa proti tomu rázne vzoprela. V roku 1680 bol hrad zase v moci povstalcov, ale nepodarilo sa im ho udržať, cisárske vojsko ho opäť dobylo. Môžeme si len predstaviť, koľko trpel za týchto búrlivých povstaleckých čias okolitý drobný ľud, ktorý stále sa meniaci vladári drancovali, vydierali a sužovali. V roku 1685 sa stala z niekedy spupného a pyšného hradu župná väznica. Roku 1697 liptovská župa hrad so značným nákladom náležite reštaurovala. František Rákoczi zorganizoval nové povstanie a hrad dobyl. V r. 1707 ho dal zrúcať a hrad už z ruín nevstal. Jeho funkciu prebral kaštieľ sv. Žofie v Ružomberku. V súčasnosti sa hrad renovuje (JANOTA 1974 : 121-123).

Likava i v múroch mocná je opradená množstvom ľudových povestí. Fantázia ľudu si o nej vybájila historiky, ktoré sú veľmi typické a zaujímavé. Medzi inými sa rozpráva, že Thokoly ušiel z hradu na koni, ktorý mal naopak pribité podkovy, aby sa tak prenasledovatelia zmýlili. Mnoho sa hovorí aj o pokladoch, ktoré sú vraj ukryté na hrade. Viacerí sa už i pokúšali nájsť ich, ale bez výsledku. Podľa tvrdenia ľudu hrad bol spojený podzemnou chodbou s Liskovskou jaskyňou. Jánošík bol údajne pred svojou smrťou väznený práve na Likave. Horliví slovenskí národovci r. 1886 usporiadali na hrade veľkú a podarenú vychádzku – výstup a manifestovali tam za práva utláčaného a ubiedeného slovenského národa (JANOTA 1974 : 121-123).

6. 3. 2 Hrad Liptov Kalameny

Konzervované základy hradu, situovaného v extrémnej polohe na vrchu zvanom Hrad v Chočských vrchoch v nadmorskej výške 1000m, sú sprístupnené.

Jeho ruiny dokladajú pôdorys a funkcie feudálneho sídla, ktoré bolo zničené a opustené v 15. st. Hrad vznikol v druhej štvrtine 13. st. Prvá písomná zmienka o ňom je z 1262. Pôvodne bol kráľovský a mal chrániť hranice krajiny. Spočiatku tu sídlil zástupca zvolenského župana. Na začiatku 14. st. patril pravdepodobne Matúšovi Čákovi, v rokoch 1313-1337 zvolenskému kráľovskému županovi, magistrovi Dončovi. Okolo roku 1340 sa Zvolenská župa rozpadla na menšie župy, ktoré mali svoje hrady ako administratívne centrá. Župným hradom Liptova sa stal Liptovský hrad, ktorý sa od 1396 uvádza aj prívlastkom Veľký. V roku 1397 obsadili hrad vojská moravského markogrofa Prokopa a opolského kniežat'a Vladislava, prívržencov českého kráľa Václava IV. V roku 1399 kráľ Žigmund vyzdvihuje zásluhy šľachticov pri obrane hradu a odmeňuje ich donáciami na Liptove a v banskej oblasti. Tak získal 1406 Mikuláš Gara hrad a hodnosť liptovského župana. Hrad v roku 1441 pravdepodobne obsadili husiti. Možno tak usudzovať z donácie kráľa 1440 a 1441 Ladislavovi Rikolfimu zo Šarišskej Kamenice, kde bola podmienka, že nový majiteľ dá hrad opraviť. Rikolfiho v roku 1445 obvinili zo zbojstva a uväznili. V roku 1447 ho kráľ omilostil s tým, že hrad, ktorý bol centrom lupežných výprav, zbúra. Listina z 1453 uvádza už len pusté miesto. V nasledujúcom roku 1454 Ján Hunyady daroval Pongráčovcom majetky v Liptove. Popri Likave a Liptovskom Hrádku aj Liptovský hrad s požiadavkou na jeho opravu. V roku 1459 kráľ Matej Korvín daroval všetky tri liptovské hrady a Oravský hrad Petrovi Komorskému, ktorého vymenoval za liptovského a oravského župana. Komorovský sa však pridal k odbojnej šľachte, sympatizujúcej s poľskými kráľmi. Matej Korvín, po uzavretí spišskonovoveského mieru v roku 1474 s poľským kráľom Vladislavom Jagelovským, Komorovskému majetky odňal a budovy i hradby Liptovského hradu dal zdemolovať až po základy. Vyše päťsto rokov zarastali základy hradu hustým lesným porastom, iba terénny reliéf a zvyšok jediného múru označovali miesto, kde hrad stál. V rokoch 1975 až 1987 sa uskutočnil archeologický výskum a odkryté základy budov sa zakonzervovali (KOLLÁR, NEŠPOR 2008 : 17)(BÁRTA 2001 : 42).

Na ruiny Liptovského hradu sa dá dostať po značkovanom chodníku z obce Kalameny. Archeologická expozícia v prírode na hrade Liptov nad obcou Kalameny je vysunutou expozíciou Liptovského múzea v Ružomberku a patrí do katastra obce Liptovská Sielnica. Verejnosti sú prístupné zvyšky odkrytej architektúry po

stavebno-konzervátorských úpravách na základe archeologického výskumu (BÁRTA 2001 : 42).

6. 3. 3 Hrad Liptovský Hrádok

Zrúcanina hradu v Liptovskom Hrádku stojí na malej vyvýšenine uprostred roviny, od ktorej ho pôvodne delila vodná priekopa. Hrad vznikol po roku 1312 okolo staršej strážnej veže vedľa dôležitej považskej cesty. Starý vnútorný hrad pochádzajúci zo 14.storočia pozostával z jednej, do pravého uhla zalomenej budovy, ku ktorej priliehal malý dvor so studňou. Vonkajšie opevnenie bolo neskôr zväčša zničené a niektoré časti s baštou pohltila stavba renesančného kaštieľa na východe od jadra hradu. Keďže hrad leží na dôležitej považskej komunikácii, stavba kaštieľa sledovala i zvýšenie možnosti obrany. Hrádok bol dejiskom častých bojov už od husitských čias. Roku 1433 ho dobyli husiti, neskôr ho obsadili Jiráskovci. Najväčšiu strategickú úlohu mal v boji proti povstalcom Františka Rákócziho II. Hrad bol veľmi poškodený. Od roku 1762 bol strediskom komorského likavsko-hrádockého panstva. Po požiari sa obnovila iba jeho spodná časť a pôvodný hrad zostal podnes v rozvalinách. Momentálne je hrad oplotený a nedá sa doňho ísť (FINDROVÁ, MAJTÁN 1990 : 26).

6. 3. 4 Kaštieľ sv. Žofie

Písomné pramene spomínajú v Ružomberku už v roku 1397 a 1399, kaštieľ sv. Žofie. Z pôvodnej budovy postavenej koncom 14.storočia na brehu riečky Revúcej tesne pred vtokom do Váhu sa nezachovalo prakticky nič, pretože komplex budov, dnes už pospájaný do jedného objektu kaštieľa, bol tak často prestavovaný a dopĺňaný, že najstaršie menšie zachované detaily sú iba zo 17.storočia. Kaštieľ bol majetkom likavského hradného panstva a určite mal najzákladnejšie fortifikačné náležitosti. Známe väčšie historicky zaznamenané prestavby sa začínajú rokom 1577 (pamätná tabuľa), tak isto ako prístavby východnej časti z roku 1629. O kaštieľ sa bojovalo za Tokolyho povstania v roku 1678. Po demolácii Likavského hradu v roku 1707 za Rákócziho povstania sa kaštieľ stal sídlom likavského panstva. V 18.storočí ho doplnili hospodárskym dvorom. Celý rad zmien vo využití prekonalí budovy

kaštieľa v nasledujúcich dvoch storočiach. V pol.19.storočia tam umiestnili súdne inštitúcie, potom kasárne. Vtedy už boli budovy pospájané do jedného celku. Budova kaštieľa je prakticky najstaršou stavebnou pamiatkou Ružomberka. I keď sa okrem historických správ a niekoľkých detailov nezachovala pôvodná podoba, patrí predsa k nepočetným príkladom objektov, ktoré už v období svojho vzniku mali aj názov kaštieľ (KOLLÁR 2009 : 71).

6. 4 Národné parky

6. 4. 1 Národný park Nízke Tatry

Národný park Nízke Tatry sa rozprestiera na výmere 81 100 ha a ochranné pásmo tvorí 12 400 ha. Zasahuje do okresov Banská Bystrica, Brezno, Liptovský Mikuláš, Poprad a Ružomberok. Západnú časť tohto národného parku tvoria Ďumbierske Tatry (Ďumbier 2043) a východnú časť Kráľova Hoľa (1948 m). Horský masív Kráľova Hoľa je miestom kde pramenia 4 významné slovenské rieky - Hron, Váh, Hornád a Hnilec. Centrálna a južná časť Nízkyh Tatier je žulová a rulová. Na severe sú vápence a dolomity s bohatým zastúpením krasu. Severné svahy sú strmé, s bralnatým reliéfom a ľadovcovými kotlami. Počas tisícročí tu vody vyhlúbili celý podzemný svet. V súčasnosti je v Nízkyh Tatrách 5 verejnosti prístupných jaskýň (Demänovská kvapľová jaskyňa Slobody, Demänovská ľadová jaskyňa, Bystrianska jaskyňa, Jaskyňa mŕtvych netopierov a Važecká jaskyňa). Najdlhšou je Demänovská kvapľová jaskyňa Slobody s 23 km labyrintom. Najhlbšou jaskyňou je jaskyňa Starý hrad - 472m a najväčším plesom je Vrbické pleso v Demänovskej doline. Aj na území Nízkyh Tatier sú veľmi dobré podmienky na lyžiarske športy, turistiku a ďalšie letné rekreačné aktivity. K najznámejším a najlepšie vybudovaným strediskám cestovného ruchu patrí oblasť Jasnej, Bystrianskej doliny a Čertovice (LACIKA, ONDREJKA 2009 : 21-24).

Tento národný park bol vyhlásený 14.6.1978 Nariadením Vlády SSR č.119/1978 a zahŕňa približne 10 národných prírodných rezervácií, 12 prírodných rezervácií, 3 chránené areály, 2 národné prírodné pamiatky a 6 prírodných pamiatok. Najstaršou rezerváciou v Nízkyh Tatrách je rezervácia Príboj (vyhlásená v roku 1895). Najstarším chráneným stromom je Korvínova Lipa (700 rokov) a najväčšou

rezerváciou je Skalka (2'659 ha) Na území NAPANT-u prameňa Hron, Váh, Hnilec a Hornád. Z minerálnych vôd je najznámejšia Korytnica. Teplota sa tu pohybuje podľa ročného obdobia i nadmorskej výšky priemerne asi od -7 do +12 °C. Národný park Nízke Tatry je veľmi poškodzovaný hospodárskymi aktivitami na jeho území a okolí, napr. ťažbou nerastných surovín v lokalitách Dúbrava, Svidovo a Ružomberok -Biely potok (LACIKA, ONDREJKA 2009 : 21-24).

6. 4. 2 Tatranský národný park

Horstvo Tatier tvorí Tatranský národný park. Tatry sú tiež Biosférickou rezerváciou UNESCO, súčasťou celoeurópskej siete chránených území NATURA 2000, cezhraničné chránené územie, chránené územie s najväčšou koncentráciou maloplošných chránených území v 4. a 5. stupni ochrany na Slovensku. V spolupráci československých a poľských odborníkov vznikol v roku 1925 v Krakove projekt tatranského prírodného parku ako prvý komplexne a medzištátne chápaný návrh na ochranu tatranskej prírody. Zložité vlastnícke pomery a záujmy majiteľov pôdy však zmarili jeho realizáciu. Docielila sa vtedy ochrana niektorých druhov živočíchov a rastlín. Neskôr sa ochrana zamerala na tatranské lesy, ktoré boli v tom období už intenzívne ťažené a veľmi poškodené (LACIKA, ONDREJKA 2009 : 8-9).

V rokoch 1946 - 1947 prebehlo administratívne zisťovanie podmienok na vytvorenie TANAP-u, pretože turistický ruch nadobúdala neobyčajný rozmach. Dlhoročné úsilie zavŕšilo prijatie zákona SNR č. 11/1948 z 18. 12. 1948 o TANAP-e s účinnosťou od 1. 1. 1949. O 5 rokov neskôr vytvorili národný park aj na poľskej strane Tatier. Pri Správe TANAP-u bola v roku 1953 zriadená výskumná stanica, súčasťou ktorej sa neskôr stalo Múzeum TANAP-u (dnes sú spolu s botanicou záhradou súčasťou Štátnych lesov TANAP-u). Západné Tatry boli vyhlásené za súčasť TANAP-u Nariadením vlády SR č. 12/1987 (LACIKA, ONDREJKA 2009 : 8-9).

Na území celého TANAP-u je vyhlásených 23 prírodných rezervácií (napr. Flák, Surovec, Bor, Poš, Jelšina) a 27 národných prírodných rezervácií (napr. Mokriný, Mraznica, Pramenište, Velická dolina), v ktorých platí najvyšší, 5. stupeň ochrany.

Nová cesta územnej ochrany podľa spoločných kritérií EÚ, je sústava chránených území európskeho významu - NATURA 2000. Cieľom je zachovať prírodné dedičstvo významné pre EÚ ako celok a nielen pre príslušný členský štát. Legislatívny základ tvoria dve smernice: smernica Rady č. 79/409/EHS o ochrane voľne žijúcich vtákov a smernica Rady č. 92/43/EHS o ochrane biotopov, voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín. Európska komisia sleduje uplatňovanie smerníc v národnom právnom systéme. Podstatou ochrany tu je spolupráca viacerých odborov pri zabezpečovaní a podpore aktivít človeka, ktoré sú v súlade so záujmami ochrany prírody (napr. Extenzívne obhospodarovanie niektorých typov lúk, ktoré výrazne prispievajú k ochrane ohrozených druhov rastlinných spoločenstiev) (LACIKA, ONDREJKA 2009 : 8-9).

V TANAP-e sú sústredené mnohé chránené, vzácne a ohrozené druhy a väčšia časť západokarpatských rastlinných endemitov. Viacero rastlín má na území TANAP-u jediné miesto výskytu - endemity Tatier. Zachovalo sa tu veľa glaciálnych reliktov, z rastlín napr. lomikameň ovisnutý a iskerník trpasličí. Zo živočíšnych glaciálnych reliktov možno ešte popri najvzácnejších predstaviteľoch tatranskej fauny - kamzíkovi vrchovskom tatranskom a svišťovi vrchovskom tatranskom, spomenúť napr. piskora vrchovského (LACIKA, ONDREJKA 2009 : 8-9).

6.5 Ďalšie artefakty kultúrneho dedičstva

6.5.1 Považská lesná železnička Liptovský Hrádok

Takmer všetky úzkorozchodné železnice boli v sedemdesiatych rokoch poznamenané recesiou. Lesné správy uprednostňovali automobilovú dopravu. Lesné železnice sa postupne odstavovali a likvidovali. Na PLŽ tento proces začal už v roku 1960, kedy bola zrušená Malužinská odbočka. Podľa prameňov sa z nej poslednýkrát odviezlo drevo v roku 1953. V roku 1962 sa zrušila doprava na odbočke Svarínka. O osude železničky sa rozhodlo 25. februára 1972. Štátne lesy svoj návrh na zrušenie podložili nerentabilitou dopravy. Ministerstvo kultúry na tomto rokovaní navrhovalo ponechať Považskú lesnú železnicu ako technickú pamiatku v prevádzkyschopnom stave. Žiaľ, nepodarilo sa a čiernym dňom pre Považskú lesnú železnicu sa stal 31. december 1972, kedy bola zrušená doprava na hlavnej a

všetkých odbočných tratiach. Majetok PLŽ prevzalo Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku (dnes Liptovské múzeum), niektoré rušne a vagóny boli zapožičané Múzeu kysuckej dediny na Vychylovke (KOLLÁR 2009 : 63).

Určitú nádej a oživenie priniesol rok 1989, kedy sa v lete zorganizoval prvý tábor Stromu života. Smelé plány hovorili o sprevádzkovaní železničky až do Liptovskej Tepličky. Vypracovala sa projektová štúdia. Začalo sa s údržbou depa v Liptovskom Hrádku, vonkajšieho priestoru, údržbou strojového parku. Založil sa klub PLŽ, ktorý vyvíjal čulú klubovú aktivitu. Sprístupnila sa expozícia pre verejnosť, konali sa Dni otvorených dverí, ktoré mali úspech najmä u najmenších, ale najvd'ačnejších návštevníkov. V rámci činnosti klubu PLŽ sa robili zameriavania pôvodných budov a objektov na trati. Tieto pochôdzky boli spojené so strážením a nahlasovaním krádeží železničného zvršku (KOLLÁR 2009 : 63).

V roku 1993 sa uskutočnil posledný tábor Stromu života. Na železnice zostali len tí najtrpezlivejší. Zlomom v celej činnosti dobrovoľníkov sa stal rok 1994, kedy si členovia klubu zakúpili motorové rušne BNE 50 z Bohumína. Práca v depe sa týmto nielen oživila, spestrila, ale aj zľahčila, pretože doteraz akýkoľvek posun sa vykonával ručne. Mobilita opäť osmelila plány na sprevádzkovanie trate, uvažovalo sa aj o úseku Kráľova Lehota – Svarín. Stále sa však narážalo na neochotu ľudí, ktorí mohli o všetkom rozhodnúť (KOLLÁR 2009 : 63).

Posledný úmysel spojazdniť železničku na pôvodnom mieste vznikol v roku 1998. Bola vypracovaná štúdia okruhu okolo depa s prípadným spojením so železničnou stanicou ŽSR. Z prostriedkov získaného grantu boli vyrobené prototypy výletných vozňov. Ani tento pokus o oživenie prevádzky sa nestretol s pochopením. Hoci členovia klubu naďalej pripravovali prehliadky pre verejnosť, postupne, ako sa strácali nádeje na obnovenie prevádzky a oživenie železničky, sa vytrácali aj dobrovoľníci (KOLLÁR 2009 : 63).

V posledných rokoch v Liptovskom Hrádku železničku devastovali zlodeji. Stalo sa pravidlom, že členovia klubu vykupovali zo zberných surovín súčiastky rušňov, ktoré boli deň predtým ukradnuté. Rozkradnutá bola kompletná 11 km dlhá trať medzi Liptovským Hrádkom a Svarínom. V roku 1991 z nej chýbalo cca 300 m. Škody sa pohybovali v stotisícových sumách. Nenašlo sa riešenie, ako tomu zabrániť. Alarmujúci stav expozície a havarijný stav budov však vyžadoval riešenie najsť. Jednou z možností bolo presťahovanie železničky na skanzen. Tento návrh

zaznieval už v minulosti. Definitívne rozhodnutie padlo koncom roku 2001. Železnička sa presťahovala do areálu skanzenu Liptovskej dediny v Pribyline (KOLLÁR 2009 : 63).

6. 5. 2 Východná

Obec Východná leží v Liptovskej kotline 14 km na východ od Liptovského Hrádku so zachovalou ľudovou architektúrou zrubových domov, senníkov a dejisko národopisných slávnosti s panorámou Kriváňa. Písomne doložená z r. 1269, znovu dosídlená bola počas valašskej kolonizácie v 15. st. V obci je ešte živý folklór - kroj, výšivky, tkaniny. Každoročne sa tu prvý júlový víkend uskutočňuje svetoznáma prehliadka folklórnych súborov a ľudových tradícií. Podujatie sa organizuje vo veľkom prírodnom amfiteátri nad obcou. Je to najväčší slovenský folklórny festival, konaný pod záštitou medzinárodnej organizácie C.I.O.F.F. Počas festivalu, ktorého sa zúčastňujú najlepšie folklórne skupiny i jednotlivci z celého Slovenska a zahraničia celá obec dýcha neopakovateľnou atmosférou a usporadúvajú sa výstavy ľudových umeleckých výrobkov. Vstupnú aleju tvoria drevené plastiky súčasných ľudových umelcov. Stavebné pamiatky v obci sú najmä gotický rímskokatolícky kostol sv. Štefana z 15.st., novogotický evanjelický kostol a ľudové domy z 19.storočia (BENŽA 1979 : 23 - 24).

6. 5. 3 Drevený artikulárny evanjelický kostol

Približne 14 km od Liptovského Mikuláša v dedinke Svätý Kríž stojí drevený artikulárny evanjelický kostol, ktorý patrí k najväčším dreveným stavbám v Strednej Európe. Kostol bol pôvodne postavený v Paludzi. Kostol je posledným, nepochybne najvýznamnejším umeleckým prejavom slovenskej drevenej cirkevnej architektúry. Artikulárne kostoly tvoria na Slovensku samostatnú významnú skupinu. Líšia sa od katolíckych i pravoslávnych drevených kostolov. Kostol je osobitnou modifikáciou tej vetvy protestantskej architektúry, ktorá sa začala rozvíjať v pruskom Sliezsku. Pôvodný vzťah si na Slovensku zachovalo iba päť artikulárnych kostolov, ktoré sú svedkami čias reformácie (KOLLÁR 2009 : 63).

6. 5. 4 Historicky významné budovy Liptovského Mikuláša

V meste Liptovský Mikuláš a jeho okolí sa nachádza viacero historických pamiatok: Na Námestí osloboditeľov sú meštianske domy zo 16. a 17. st. Pongrácovská kúria je najstaršou svetskou budovou v L. Mikuláši z polovice 15. st., rodinné sídlo šľachtica Pongráca postavené v gotickom slohu - teraz sa tu nachádza Centrum Kolomana Sokola. Koloman Sokol, rodák z Liptovského Mikuláša, bol uznávaný grafik a maliar, neskorobarokový bývalý župný dom Liptovskej stolice (dnes sídlo Okresného úradu). Na námestí je tiež Ilesházya kúria, známa ako Stoličný dom a Seligovský dom. Pôvodne bola postavená v renesančnom slohu. V roku 1713 údajne v tejto budove odsúdili legendárneho zbojníka Juraja Jánošíka. V súčasnosti sa tu nachádza Múzeum Janka Kráľa. V mestskej časti Vyšný Hušták môžete nájsť garbiarske a farbiarske remeselnícke domy zo začiatku 19.st. (HYČKO 1971 : 2 – 3).

V barokovom jezuitskom kláštore sú expozície Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva. Klasicistický evanjelický kostol bol rekonštruovaný v r. 1883 -1885, vo vnútri je barokový oltár, pred kostolom sa nachádzajú sochy M. M. Hodžu, J. Tranovského a P. M. Bohúňa. V roku 1713 bola pôvodne postavená klasicistická synagóga, ktorá bola obnovená v r. 1906. Najstaršou stavebnou pamiatkou v meste je Gotický kostol sv. Mikuláša z druhej polovice 13. st., s výmaľbou od J. Hanulu, kde sa zachovali tri gotické oltáre a okolo kostola sú sochy J. Kráľa, sv. Mikuláša, G. F. Belopotockého (HYČKO 1971 : 2 – 3).

Významnou architektonickou pamiatkou je budova Gymnázia M. M. Hodžu pomenovaná na pamiatku dôležitej osobnosti slovenského národného obrodzenia, spisovateľa, filozofa, publicistu, evanjelického kňaza, spolupracovníka Miloslava Hurbana a Ľudovíta Štúra. Pamätná tabuľa Michala Miloslava Hodžu je umiestnená na budove gymnázia (HYČKO 1971 : 2 – 3).

7 OCHRANA KULTÚRNEHO DEDIČSTVA A JEHO VYUŽITIE V CESTOVNOM RUCHU

Hodnoty kultúrneho dedičstva sú trvalo ohrozované nielen prirodzenými príčinami chátrania a rozkladu, ale aj zmenami životného štýlu, transformáciou spoločenských a ekonomických podmienok, úpadkom a zánikom tradičných remesiel a techník a uplatňovaním technológií často nezlučiteľných s podstatou a charakterom týchto hodnôt. Napriek rôznym proklamáciám, zakotvením povinnosti každému chrániť kultúrne dedičstvo aj podľa Ústavy Slovenskej republiky, je táto oblasť nášho života a kultúry na nižších úrovniach rebríčka priorít našej spoločnosti (STANISLAV 1997 : 19).

Dňa 20. marca 2001 Národná rada SR prijala Deklaráciu o ochrane kultúrneho dedičstva (č. 91/2001 Z.z.) s odôvodnením: „Národná rada SR uvedomujúc si nenahraditeľné kultúrne hodnoty vytvárané predchádzajúcimi generáciami bez ohľadu na čas a miesto ich vzniku, konštatujúc, že tieto hodnoty sú trvale ohrozované nielen prirodzenými príčinami chátrania a rozkladu, ale aj zmenami životného štýlu, transformáciou spoločenských ekonomických podmienok, úpadkom a zánikom tradičných remesiel a techník a uplatňovaním technológií často nezlučiteľných s podstatou a charakterom týchto hodnôt. Vychádzajúc s požiadaviek na záchranu, regeneráciu, primerané využívanie a prezentáciu hodnôt minulých období, uplatňujúc princípy, zakotvené v medzinárodných zmluvách, dohovoroch a odporúčaníach medzinárodných organizácií na ochranu kultúrneho dedičstva najmä dokumentov UNESCO a Rady Európy rozvíjajúc podľa článku 44 Ústavy Slovenskej republiky práva a povinnosti každého chrániť kultúrne dedičstvo, hodnotiac vzťah verejnosti ku kultúrnym a historickým hodnotám, pripomínajúc občanom povinnosť chrániť a zveľaďovať kultúrne dedičstvo svojej obce, mesta, regiónu a štátu, berúc do úvahy, že význam kultúrneho dedičstva trvale rastie, vhodnou ochranou sa ďalej rozvíja a zveľaďuje a stáva sa tak autentickým posolstvom pre nasledujúce generácie, uvedomujúc si, že aj naše rozhodnutia a činy sú prameňom nových hodnôt a z pohľadu budúcnosti bude aj dnešok minulosťou“ (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 221 – 223).

Do jedného roka od prijatia Deklarácie bol prijatý zákon o ochrane kultúrneho dedičstva a vláda najmenej jedenkrát za volebné obdobie predloží národnej rade správu o stave kultúrneho dedičstva. Vláda sa zaviazala, že bude venovať zvýšenú pozornosť záchrane lokalít zapísaných do Zoznamu svetového dedičstva, ako aj záchrane archívnych dokumentov zapísaných do zoznamu Pamäť sveta (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 223).

Zo zákona vyplýva aj podiel múzeí na ochrane a spravovaní kultúrnych pamiatok. Múzeá sú inštitúcie etablované v našom prostredí od 19. storočia. Zhromažďujú hmotné aj nehmotné pramene, vedeckými metódami ich spracovávajú a zhodnocujú, ako zbierkové fondy ich zachovávajú a ochraňujú a ako hodnotový informačný potenciál ich sprostredkujú verejnosti. Súčasné slovenské múzejníctvo ako organický celok rámčuje Ústava Slovenskej republiky. Deklarácia NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva upravuje osobitným predpisom zákon NR SR č. 115/1998 Z.z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty v znení zákona NR SR č. 387/2001 Z.z. (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 225).

Medzi významné medzinárodné dokumenty patria predovšetkým:

- Medzinárodná charta o ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel. Benátky 1964,
- Konvencia o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Paríž 1972,
- Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva. Rada Európy, Malta 1992.

V roku 1991 sa bývalá Česká a Slovenská federatívna republika stala zmluvnou stranou Dohovoru UNESCO o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (MRUŠKOVIČ, DARULOVÁ, KOLLÁR 2005 : 226).

V predchádzajúcich častiach práce sme zhodnotili celkový potenciál Liptova z hľadiska kultúrneho dedičstva, pričom je pomerne jasné, že územie má mimoriadne prírodné ako aj kultúrno-historické predpoklady stať sa jednou z najrozvinutejších turistických oblastí na území Slovenska (KOREC 2005 : 12).

Spolupráca v oblasti spoločného plánovania a organizácie by mala viesť k vytvoreniu spoločnej koordinačnej skupiny, ktorá sa bude pravidelne stretávať, pripravovať a koordinovať ponuku cestovného ruchu nie len na úrovni agroturistiky.

Vytvoril by sa tak predpoklad pre kooperatívny marketing v rámci regiónu, ktorý by vytvoril spoločnú ponuku produktov a spoločnú propagáciu v rámci turistického regiónu Liptov. V tomto smere je dobré si vziať príklad zo svetových trendov, ktoré jasne naznačujú dôležitosť propagačného prvku ako je regionálny turistický produkt. Turistickým produktom môže byť akýkoľvek výrobok, služba alebo prírodná krása, na základe ktorého návštevník následne identifikuje daný región (KOREC 2005 : 11).

Jedným z možných návrhov zrealizovateľným pre podporu cestovného ruchu a prilákanie návštevníkov kultúrnych pamiatok je zakladanie tzv. regionálnych domov, ktoré by poskytovali popri regionálnych informačných službách prezentáciu a predaj produktov domácej výroby, úžitkového a suvenírového charakteru (KOREC 2005 : 12).

Možností, nápadov a návrhov sa dá vysloviť obrovské množstvo. Dôležité však bude ako sa zhostia tejto výzvy samotní aktéri a obyvatelia Liptova. Potenciál územia je obrovský, ak dokážu ľudia spojiť svoje sily a systematicky trpezlivo a obetavo pracovať, dokážu prekonať viaceré problémy a vytvoriť tak z tohto regiónu medzinárodné turistické centrum (KOREC 2005 : 12).

Lokálna kultúra, jej existencia a kontinuálny rozvoj je základom kultúrnej diverzity a návratom ku kultúrnym hodnotám, ktoré existujú a fungujú v ich prirodzenom spoločensko-historickom kontexte. Lokálne kultúry sú základom udržania a rozvoja kultúrnej identity a rôznorodosti. Ich význam a spoločenské pôsobenie vzrastajú najmä v súvislosti s globalizačnými a integračnými procesmi v spoločnosti 21. storočia. Hodnotový rámec, ktorý lokálne kultúry vytvárajú, je zároveň základným hodnotovým rámcom, v ktorom sa odohrávajú a budú odohrávať dominantné spoločenské procesy súčasnosti. Je preto nevyhnutné, aby tento lokálny kultúrny kontext dostal primerané miesto v hierarchii dôležitosti konkrétnych úloh a rozvojových zámerov na lokálnej (krajskej, regionálnej a miestnej) úrovni (CHRUSTOVÁ 2007 : <http://www.regionzilina.sk/files/odbory/kultura/rok-2008/oprava-stranky/Strategia1.pdf>).

„Ochrana kultúrneho dedičstva je verejným záujmom a jednotlivé druhy kultúrneho dedičstva sú predmetom starostlivosti a ochrany aj podľa medzinárodných zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná a podľa osobitných predpisov. Súčasťou ochrany kultúrneho dedičstva je aj jeho ochrana pred

nezákonným vývozom do zahraničia a nezákonným dovozom zo zahraničia. Základným princípom je, že vec definovaná ako kultúrne dedičstvo možno do zahraničia vyviezť iba v súlade s podmienkami, ktoré ustanovujú medzinárodné zmluvy a osobitné zákony. Vec, ktorá vykazuje znaky kultúrneho dedičstva, možno na územie iného štátu doviezť iba po predchádzajúcom súhlase príslušných orgánov štátu, z ktorého má byť dovezená. Nadobudnutím platnosti zmluvy o vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie nadobúdajú účinnosť ich prebratím do zákonov Slovenskej republiky aj právne predpisy ES/EÚ, ktoré stanovujú pravidlá obchodu s tretími štátmi na ochranu predmetov kultúrnej hodnoty. Príslušné právne predpisy objasňujú jednotlivé kategórie predmetov kultúrnej hodnoty majúcich osobitnú ochranu pri obchodovaní s tretími krajinami; tieto sú v prípade ich nezákonného vývozu aj predmetom navrátenia na územie členského štátu. Členské štáty sú povinné vrátiť nezákonne vyvezené predmety kultúrnej hodnoty bez ohľadu na to, či boli vyvezené do členského štátu alebo najprv vyvezené do členského štátu a potom dovezené na územie členského štátu. Členským štátom je však ponechané právo určovať, čo je ich národným kultúrnym bohatstvom a prijímať potrebné úpravy na jeho ochranu v oblasti vnútorného trhu bez vnútorných hraníc. Členský štát môže odmietnuť vydanie povolenia na vývoz, ak sa na príslušný predmet kultúrnej hodnoty vzťahuje jeho legislatíva chrániaca národné kultúrne bohatstvo umeleckej, historickej alebo archeologickej hodnoty. K ich prijatiu viedla nevyhnutnosť prijať opatrenia, ktoré zabezpečia predovšetkým jednotnú kontrolu vývozu predmetov kultúrnej hodnoty na vonkajších hraniciach únie. Takýto systém si vyžaduje predkladanie povolenia vystaveného príslušným členským štátom pred uskutočnením vývozu, ako aj jasné definovanie rozsahu pôsobnosti opatrení a postupov ich uplatňovania“ (MK SR 2006 : <http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/muzea-a-galerie/formulre/ochrana-kulturneho-dedicstva-v-europskej-unii>).

„Ochrana kultúrneho dedičstva je verejným záujmom a vykonáva sa na základe rešpektovania individuálnych práv a slobôd občanov. Princípy a prostriedky ochrany kultúrneho dedičstva by nemali narušiť iné občianske práva bez zodpovedajúcej kompenzácie podľa príslušných zákonov.“ Jednotlivé druhy kultúrneho dedičstva sú predmetom starostlivosti podľa osobitných právnych predpisov a tento aspekt v našej práci zámerne obchádzame, pretože nie je objektom nášho skúmania (Deklarácia NR SR 2001 : <http://www.culture.gov.sk/kulturne->

dedicstvo/ochrana-pamiatok/vsledky/deklaracia-o-ochrane-pamiatok).

Kultúrne dedičstvo možno ochraňovať, spravovať a využívať iba v súlade s jeho fyzickým stavom, historickými a kultúrnymi kvalitami vrátane hodnôt okolitého prostredia tak, aby sa v najväčšej možnej miere predchádzalo jeho fyzickému opotrebovaniu, poškodeniu, odcudzeniu alebo zničeniu (Deklarácia NR SR 2001 : <http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/vsledky/deklaracia-o-ochrane-pamiatok>).

Pojem lokálna kultúra fixuje rôznorodosť kultúr. Je základom existencie kultúrnej rozmanitosti na európskej aj na národnej úrovni. Lokálna kultúra je zároveň priestor pre vytváranie, formovanie a existenciu prirodzene etablovaných spoločenských hodnotových noriem. Tieto normy a hodnoty sa neformujú a prirodzene neexistujú na centrálnej (štátnej či nadnárodnej) úrovni, ale vznikajú a fungujú predovšetkým na lokálnej (regionálnej a miestnej) úrovni - teda tam, kde sa prirodzene sformovali v dlhoročnom procese kultúrneho a hodnotového vývinu (Konceptia rozvoja kultúry v Žilinskom samosprávnom kraji). Vývoj v oblasti kultúrnej politiky priniesol v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia spoločnú tému pre väčšinu krajín, hoci jej reflexia vo východnej a západnej časti Európy bola rôzna. Tou spoločnou témou je hľadanie vlastnej kultúrnej identity. V novovzniknutých štátoch zahŕňa táto téma v sebe aj vymedzovanie sa voči okolitým štátom a to najmä tým, s ktorými ich spája určitý úsek spoločnej histórie. V západnej Európe sa téma identity vníma predovšetkým prostredníctvom dimenzie európskej kultúrnej identity. Najmä v krajinách Európskej únie vyúsťuje často do otázky, či existuje alebo môže existovať spoločná európska kultúrna politika alebo či je možné hovoriť len o kultúrnych politikách jednotlivých európskych štátov (CHRUSTOVÁ 2007 : 23).

Význam regionálnej kultúrnej politiky zdôrazňuje aj aktuálny dokument - Návrh koncepcie rozvoja miestnej a regionálnej kultúry, ktorý vzniká v spolupráci Národného osvetového centra a Združenia miest a obcí Slovenska. V dokumente sa okrem iného uvádza, že predpokladaný vyšší ekonomický rast Slovenska má v nasledujúcich rokoch vytvoriť predpoklady pre väčšie investície aj do rozvoja kultúry, pričom sa bude naďalej postupne zvyšovať záujem o služby v tejto oblasti. Na miestnej úrovni bude vystupovať do popredia (so zlepšovaním podmienok na vzdelávanie, využívanie informačno-komunikačných technológií a zblížovaním

miestnych kultúrnych a komunitných inštitúcií) význam kultúry, komunitný a duchovný život a tvorba nových kultúrnych hodnôt. Územná samospráva sa už dnes podieľa na podpore a na zabezpečovaní kultúry finančne rovnakým objemom ako ministerstvo kultúry a centrálné inštitúcie v oblasti kultúry. Táto rovnováha je len medzistupňom v trende posilňovania podielu územnej samosprávy na financovaní kultúry (CHRUSTOVÁ 2007 : 22).

Prevažná časť prezentovaného ale i neprezentovaného kultúrneho dedičstva Liptova je v súčasnosti sprístupnená pre verejnosť ako múzeum, galéria alebo sú využité ako administratívne budovy, úrady a školy. Okrem spomínaných múzeí sa zaujímavé exponáty nachádzajú aj v budovách ako je Čierny Orol, Galéria P.M. Bohúňa, Rodný dom Rázusovcov, Tatrín a Žiadosti Slovenského národa. Niektoré sú vo veľmi dobrom a zchovalom stave. Sú však aj také, ktorým technický stav už z bezpečnostných dôvodov nedovoľuje prístup verejnosti. Z hradov sú prevažne zrúcaniny, ktoré sa stávajú cieľom pešej turistiky alebo cykloturistiky. Všetky tieto kultúrne pamiatky sú v súčasnosti pod správou Liptovského múzea v Ružomberku.

ZÁVER

„Najmä našou vinou svet ešte neobjavil príťažlivé hodnoty kultúrnych pamiatok, historických miest, ľudovej architektúry a iných staviteľských klenotov zakomponovaných do jedinečnej prírody. Práve kultúrneho dedičstvo vo svojom širokom a pestrom spektre je tou konštantou, ktorá môže garantovať pretrvanie našej identity v rozširujúcom sa spoločenstve národov a regiónov Európy. Aj preto je nesmierne dôležité, aby v prvom rade pretrvali tieto kultúrne hodnoty v celej svojej rozmanitosti a osobitosti“ (STANISLAV 1997 : 19).

Bakalárskou prácou bolo prezentované kultúrne dedičstvo Liptova, bohatá história regiónu, ako aj najznámejšie pamiatky jednotlivých etáp vývoja tohto špecifického regiónu v srdci Slovenska. Oboznámila s geografiou regiónu, ako aj s jeho špecifickým vývojom a vplyvom rôznych okolitých kultúr. Príchod Keltov, vpád Husitov a regionálne zvláštnosti akými boli kolonizácie na valašskom a kopaničiarskom práve mali veľký vplyv na miestnu kultúru, obyvateľov a tiež šikovnosť a odbornosť liptovských murárov.

Práca priblížila možnosti využitia kultúrneho dedičstva v cestovnom ruchu a načrtla možnosti rozvoja turizmu na Liptove do budúcnosti. Základom bolo tiež poukázať na nevyhnutnosť ochrany kultúrneho dedičstva pre nasledujúce generácie a spomenúť organizáciu UNESCO, ktorá zastrešuje a zoskupuje veľké kultúrne hodnoty.

Sústredila sa na jednotlivé druhy kultúrneho dedičstva ako aj na konkrétne stavby a architektonické skvosty jednotlivých období s vysokou historickou a kultúrnou hodnotou. Verím, že hodnota kultúrneho dedičstva zostane v čo najlepšom stave a čo najdlhšie

Pri písaní bakalárskej práce bolo cieľom komplexne preukázať získané teoretické a metodologické znalosti, ako aj praktické schopnosti a zručnosti vyplývajúce zo špecifik vedného odboru a študijného programu a aplikovať ich pri spracovaní danej témy. V mojej práci som chcela popísať strediská cestovného ruchu súvisiace s kultúrnym dedičstvom na Liptove, ktoré tento región pre turistov poskytuje samozrejme s ohľadom na možný vzájomný prínos turizmu pre ochranu a rozvoj kultúrneho dedičstva.

Myslím si, že ciele našej práce sa podarilo splniť, aj keď problematika kultúrneho dedičstva na Liptove je natoľko široká, že nebolo možné komplexne tento fenomén analyzovať a vyberala som len najzávažnejšie fakty a skutočnosti. Tiež je možné venovať sa tejto problematike v budúcnosti formou diplomovej práce, v ktorej by bolo viac priestoru na doprezentovanie liptovského kultúrneho dedičstva.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BÁRTA, V. *Hrady a zámky na Slovensku*. Bratislava : AB Art press, 2001. 147s. ISBN 80-888-171-88
- BEŇKO, J. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985. 328s.
- BENŽA, M. Lokálne dobové formy ľudového staviteľstva a výber objektov pre región Liptova v Múzeu slovenskej dediny. In: *Zborník SNM roč. 73*. Etnografia 20, 1979. s. 34-68.
- Bratislava* [online]. 2001. [cit.2012.04.13]. Dostupné na internete:
http://www.culture.gov.sk/pk/LIPT_12_02_02/material.htm
- FINDROVÁ, I. - MAJTÁN, K. *Názvy hradov a zámkov v Slovenskej republike*. Bratislava : Slovenský úrad geodézie a kartografie, 1990. 142 s. ISBN 80-851-641-67
- FURMÁNEK, V. – RUTTKAY, A. – ŠIŠKA, S. Dejiny dávnovkeého Slovenska. In: *Archeologická revue*. 2002. Ročník 28.
- GÚČIK, M. Cestovný ruch a regionálny rozvoj. In *Zborník z vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2000. 156 s. ISBN 80-8055-366-1
- HOCHMUTH, Z. *Liptov – turistický sprievodca*. 2.vydanie Bratislava : Šport, slovenské telovýchovné nakladateľstvo, 1984. 200 s.
- HYČKO, J. Hospodárske stavby v Liptove. In: *Zborník SNM 65*, Etnografia 12. Martin, 1971. 316 s.
- CHRUSTOVÁ, E. *Stratégia rozvoja kultúry v Žilinskom samosprávnom kraji* [online]. Október 2007. [cit.2012.04.15]. Dostupné na internete:
<http://www.regionzilina.sk/files/odbory/kultura/rok-2008/oprava-stranky/Strategia1.pdf>
- JANOVA, E. *Slovenské hrady*. 4.vydanie Prešov : Tatran, 1974. 327 s. ISBN 80-7136-049-X
- KOLLÁR, D. *Liptov - turistický sprievodca*, Bratislava : Damaja, 2009. 212 s. ISBN 80-88975-06-9

- KOREC, P. a kol. Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004. *Identifikácia menej rozvinutých regiónov Slovenska*. Bratislava : Geografika, 2005. 228 s. ISBN 80-969338-0-9
- KUFČÁK, E. Sezónne vyst'ahovalectvo v Liptove do prvej svetovej vojny. In *Liptov 5, Vlastivedný zborník Liptovského múzea v Ružomberku*, Martin : Osveta, 1979. 271 s.
- LACIKA, J. – ONDREJKA, K. *Národné parky*, Bratislava : Dajama, 2009. 128 s. ISBN 97-8808-922-62-76
- LIPTAYOVA, Z. *Vlkolínec – Rezervácia ľudovej architektúry: Návrh ochranného pásma zapísaného v zozname dedičstva UNESCO*. Pamiatkový ústav Bratislava, január 1995. Archív PU SR – T 3814
- MK SR *Ochrana kultúrneho dedičstva v Európskej únii* [online]. 2006. [cit.2012.04.13]. Dostupné na internete: <http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/muzea-a-galerie/formulre/ochrana-kulturneho-dedicstva-v-europskej-unii>
- MRUŠKOVIČ, Š.- DARULOVÁ, J.- KOLLÁR, Š. *Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo*, Banská Bystrica : UMB, 2005. 254 s. ISBN 80-8083-160-2
- STANISLAV, J. *Liptovské nárečia*, 2.vydanie Martin : Matica Slovenská, 1997. 562 s.
- VÍTEK, P.: *Erby miest a obcí Liptova*. L. Mikuláš : Transcius, 2000, 114 s. ISBN 978-80-7140-294-7
- VRLÍK, P. - VÍTEK, P.: *Z liptovskej truhlice*, Liptovský Mikuláš : Typopress, 2004. 203 s. ISBN 80-96845-2-8